

Adam nädip hudaýlyga talaş edip bilýär?

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 24 января, 2025

Adam nädip hudaýlyga talaş edip bilýär? ADAM NÄDIP HUDAÝLYGA TALAŞ EDIP BILÝÄR?

Ynanç meselesi ara düşende, ilki bilen göz önüne «gaýyp» (göze görünmeýän) düşünjesi gelýär. Gaýyp – gizlin, göze görünmeýän, elujunda däl diýmekdir. Oña adamyň baş duýgusy arkaly maglumat alyp bolmaýan barlyk ugry diýsegem bolýar. XI asyryň akyldarlaryndan Ragip El-Yspyhanynyň pikirine görä, «gaýyp» duýgularyň çarçusasyňa girmeýän we akyly-paýhasyň zerurlyk duýmaýan närsesidir. Gaýyby aňlaýyş ynançdan ynanja üýtgeýär, ähli jemgyýetlerde fiziki dünýäniň aňyrsyndaky haýsydyr bir barlyk dünýäsinden ýa-da duýgulardan has aňyrdaky dünýälerden jedelli pikirler bar. Gadymy klassyky döwürde ylmyň dürli ugurlarynda fundamental eserleri ýazan Aristotel duýgulardan aňyrdaky dünýäden söz açýan «Metafizikasyny» ýazyşydyr. Düşüleriň üsti bilen habarlardan söz açýan teologlar, filosoflar, tasawwuf alymlary bolupdyr. Konfusiý dininde, induizm we buddizm taglymatlarynda ruhuň ewolýusiýasy bilen fiziki dünýäniň aňyrsyndaky dünýä bilen gatnaşyk ýola goýlupdyr. Arap urp-adatlarynda-da ruhlar we jynlar saldamly ýer tutupdyr. Gadymy dünýäde ybadathanalar gaýypdan habar alma mekanlary bolup hyzmat edipdir, ruhanylar bolsa gaýyp dünýäsinden habar alýan adamlardyr.

Aýdyňlanma döwründe bilimiňem täsiri bilen düşünje dünýäsi üýtgäpdir, özgeripdir. Immanuel Kant “Sap aklyň tankydy» kitabynda jisimler bilen aňyň arasynda gatnaşykdan söz açypdyr

we muña fenomen faktor diýipdir. Fenomen diýip, duýgular bilen kabul edilen, synagdan geçirip boljak hadysalaryň we jisimleriň adyna aýdylýar. Biziň görmedik ýa-da bilmedik zadymyzyň absolýut maglumaty – özeninde bar zat bolsa, noumendir. Noumen – kartinanyň aňyrsyna gizlenen hakyky özeniň adydyr. Kantyň pikirçe, jisimleriň özünde galan bu özeniň nämedigini bilip bolmaýar. Bu bilip bolmaýanlyk-da aňyň, şol bir wagtyň özünde metafizikanyň-da çäkleridir. Kantyň pikirçe, hemme zady bilmek onuň daşly görnüşlerini bilmektir. Gegeliň pikirçe bolsa, gatnaşyklaryny, öwrülmelerini, keşpden keşbe geçişlerini bilmektir.

• GAÝYBY GORJAMAK

Ýokarda agzap geçen gysgaça maglumatlarymy ynanç ugruny gönüden-göni gyzyklandyryan köne dünýäniň «gaýyp» düşünjesini täze dünýäniň düşünjelerine goldanyp ele alanymyza, adamyň özüniň çözmekden ejiz gelen ýerinde, aýratynam beýlekiniň üstünden gaýyby nähili gorjaýşyny görkezmek üçin getiripdim. Diýjek bolýanym, «gaýyp» ýa-da «noumen» zemininde beriljek düşünjeler subýektiv häsiýetlidir hem-de her dürli spekulýasiýalara açykdyr. Kuran bu ugura degişli göze görünýänden göze görünmeýän birgiden maglumatlary orta goýupdyr, şeýlelikde muña goldanyp birnäçe mantyksow gipotezalar öňe sürlüp gelindi. Emma bütin bulara garamazdan gaýyp ugry biziň aň ýetirjek derejämizden aňyrdadyr we hemişe-de şeýleligine galar.

Hudaý absolýut gaýypdyr. Şonuň üçin her jemgyýetde Hudaýa ynanýanlaram bar, ynanmaýanlaram. Ynanýanlaryň Hudaýa aň ýetiriş şekili-de dürli-dürli bolýar, her aýry aňyň göz önünde janlandyryşy-da ýüzlerçe şekili öz içine alýar.

Elkyssa, gaýyby Hudaý ugruna degişli hususlar hökmünde kabul etmek, öz erkinligimiziň çägi bilen baglanyşykly özygtyýarlylygymyzy gorap saklamagy hökmany şert kylýar. Hudaýy göz önüne getirmek bilen imanyň arasynda gatnaşyk erkin zeminde amala aşmasa, Alla bilen ahlak gatnaşygynyň ýola goýulmagy kyn bolýar. Yslamyň ruhany synpyna garşy bolmagynyň esasynda şu ideýa ýatyr. Bir kişiniň ýa-da belli bir toparyň Hudaý boýunça öz göz önüne getirmelerini we düşünjelerini

absolýutlaşdyrmagy we muny jemgyýetiň boýnuna dakmagy imanyň erkinleşdiriji ruhuny ýok edýär. Ibn Sina, Faraby ýaly akyldarlardan ugur alyp aýdalyň: Hudaý – duýgularyň, wehimiň, hyýalyň we aklyň ýetip bilmejek belentligindedir. Hudaýa hiç haçanam aň ýetirip, çäklendirip, aň ýetirme çäginde kesgittäp bolmaz. Indi şeýle sowaly orta atalyň: gaýybyň eýesi Allatagala bolýan bolsa, gaýybyň çäklerini goýanam Allatagala bolýan bolsa, gaýyba ilteşikli meselelerde adam adamy nädip jogapkärçilige çekip bilýär? Has açyk aýdanymyzda adam haýsy kellesine hudaýlyga talaş edip bilýärkä? Arasynda ýaşap ýören ynanjy, gatlagy, mezhebi, iň soňky gözden geçirişde adamyň öz döreden hukuk kadalary beýlekisini nädip ýekirip bilýär? Hatda bu uguryň öz bähbitleri, güýji, syýasaty, häkimiýeti üçin nädip serişdä öwrüp bilýär? Wessalam...

Aýşe SUJU.

«SÖZCÜ» gazetini, 13.06.2022 ý. Filosofiýa